

1897 YUNAN HARBİ'NDE ŞEHİT OLANLARIN YAKINLARI VE GAZİLER İÇİN DÜZENLENEN İÂNE SERGİSİ

Necmettin ALKAN*

ABSTRACT

CHARITY EXHIBITION FOR THE RELATIVES OF MARTY AND VETERANS of GRECO-TURKISH WAR of 1897

Sultan Abdulhamid II organized a charity exhibition for those people whose relatives have been martyred during the Greek war in 1897. 5 people were involved in organizing the kermess. People showed great interest from İstanbul and other provinces. Abdulhamid the second and other statesman financially contributed to this kermes. Besides the statesman, people also made donation.

Some of the collected money has been deposited to Ottoman and Ziraat banks. Belongings have been sold to merchants in auction. Donators have been rewarded with medals and state mark based on their status.

Goods that have been donated for the charity exhibition varied. Women gave some handcraft goods; on the other hand man made the donation based on their status and profession. Cigaretts, cigarett case, cigarett holder, paintings, signboard, bag, meal set, narghile, cologne, good fragrance and tesbih are the goods that have been donated. Goods that imported from Europe, America, Japan and China have been granted to charity exhibition.

Key Words: 1897 Greek War, Charity Exhibition, Abdulhamid the Second, Martyr, War Veteran, Cash Donation, Ottoman Bank, Ziraat Bank.

---

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; necmettinalkan@gmail.com, necmettinalkan@hotmail.com

I. Giriş: Konuya ve Metoda Dair

Askerler, savaşlarda hayatları pahasına kahramanlıklarını sergilerken; mensubu oldukları milletler ise, cephelerdeki heyecanı çok uzaklarda farklı boyutlarda hissederler. Evlerinde, sokaklarında; işyerlerinde, okullarında; kısaca her yerde birebir yaşamının ötesinde, cephelerdeki askerlerin maddî ve manevî yüklerini hafifletmek için çok boyutlu ve çeşitli teşebbüslerde bulunurlar. Bir taraftan yaptıkları dualarla onlara manevî kuvvet verirken, diğer taraftan da cephedeki maddî sıkıntılarını gidermek için bağışlar yaparlar. Yardıma gerçekten de ihtiyaç duyulsun, duyulmasın fark etmez; yardım kampanyaları düzenlenmek suretiyle aynî ve nakdî desteklerde bulunurlar. Bu türde kampanyalar yoluyla, halk daha ziyade bir ideal uğruna birleştirilmek istenmektedir. Nitekim böylesi yardımlaşmaların misalleri hemen hemen her millette az veya çok görülür.

Böylesi kampanyalar, daha fazla yardıma ihtiyaç duyulduğu için genellikle savaş esnasında düzenlenir. Fakat bunun haricinde seyrek de olsa savaş sonrasında yapılan yardım kampanyaları da bulunmaktadır. Bu tür organizasyonların nadiriyattan olmasının nedeni ise, savaşın bitmesi, sağ kalan askerlerin geri dönmeleri ve savaş sonrası normal hayatlarına başlamalarındandır. Hükümetler, bu aşamada şehit yakınlarına ve gazilere belli miktarda maaşlar bağlayarak onlara yardımda bulunmaktadırlar. Böylelikle savaşın yaraları olabildiğince sarılmaya gayret edilmektedir. Bunların yanı sıra bir de savaş sonrasında istisnaî olarak yapılan kermesler de bulunmaktadır. Bu tür istisnaî yardımların muhtemel nedeni, çok kanlı ve çetin geçen harpler neticesinde verilen zayıatların yüksek olmasıdır. Devlet veya hükümet, bu ağır yükün altından tek başına kalkamadığı için vatandaşın yardımına ihtiyaç duymakta ve halka müracaat ederek bu tür kermesler düzenleyebilmektedir.

Çok farklı bir durumda; askerî gücü ve geleneği yeterince olmayan bir devletle yapılan harbin neticesinde, haliyle de büyük bir zayıat verilmeden kazanılan askerî zaferin ardından, halka müracaat edilerek şehit yakınları ve gaziler için yardım istenmesi durumu da söz konusudur. Böylesi bir harbin neticesinde şehit yakınları ve muharip gaziler için yardım kampanyası düzenlenmesi bir veya -her ne kadar da ikinci bir örneği bilmesek de- birkaç istisna dışında pek fazla görülmemiştir. Bu istisnalardan bir tanesi Osmanlı

tarihinde gerçekleşmiştir. 1897 Yunan Muhârebesi, savaşılan devletin kimliği, zamanı ve kritik dönem haricinde Osmanlı tarihinde yapılan yüzlerce savaş arasında hacim olarak çok mütevazı diye bileceğimiz boyuttaki savaşlardan bir tanesiydi. İlginçtir, son dönemlerde yapılan ve neticesinde alınan ağır mağlubiyetler, toprak ve insan kayıplarıyla tarihe geçen 1877-1878 Rus Harbi ile 1912-1913 Balkan Savaşları¹ neticesinde her hangi bir îâne sergisi organize edilmemişken, böyle bir organizasyon çok büyük bir kayıp verilmeden kazanılan Yunan Savaşı sonrasında düzenlenmiştir.

Bu özelliğinden dolayı Yunan Harbi sonrasında organize edilen yardım kampanyası bu çalışmada ele alınmaktadır. Seçilen bu konuya malzeme teşkil eden ilgili vesikalardan sayısı yüzlerin üzerinde olup, ilgili yazışmalarla birlikte çok sayıda ve uzun yardım listeleri bulunmaktadır. Ayrıca dönemin gazetelerinin ve devlet adamlarının hatıratları da bu hususta zengin bilgiler ihtiva etmektedirler. Bunların hepsinin bu çalışma kapsamında ele alınması mümkün değildir. Bu makale formatında dikkatlerimizi sadece belli vesikalara vererek, mümkün olduğu kadar konunun daraltılmasına gidilmiştir. Yardım severlerin hepsini değil de sadece padişah, yabancı krallar, devlet adamları, cemaat liderleri ve yerleşim birimleri ele alınmaya çalışıldı. Yapılan yardımlar konusunda da daha seçici davranılarak hediye edilen kitap ve dergilerin isimlerinin tespit edilmesine gayret edilmiştir. İleride eldeki zengin vesikalarla ve dönemin gazeteleriyle birlikte îâne sergisinin çok daha farklı ve geniş boyutlarla başka çalışmalarda ele alınması mümkündür.

Çalışmada, kermesin organize edilmesinin nedeni olan 1897 Yunan Harbi'nin kısa bir özetinin yapılmasının ardından, îâne sergisinin organize şekli, yardımların cinsi ve hayır severlere genel olarak temas edilmektedir. Özellikle de Osmanlı Devleti'ndeki o çok renkli etnik ve dinî yapıyla birlikte çeşitli nedenlerden dolayı İstanbul'da bulunan Avrupalılar da dikkat-i nazara alınınca, ortaya ilginç bilgilerin çıkacağı muhakkaktır. Kermesle alakalı olarak değinilecek son nokta ise, hiç şüphesiz yardımların değerlendirilmesidir.

¹ Balkan Savaşları sırasında halk arasından gönüllü bir takım şahıslar, özellikle de kadınlar gösteriler yaparak kendi aralarında para ve değerli takıları toplama şeklinde bir kampanya yapmışlardı. Hükümet tarafından organize bir kermes söz konusu değildi. Bkz.: Wilhem Feldmann, *İstanbul'da Savaş Günleri. Bir Alman Gazetecinin Balkan Savaşı Hatıratı*, Necmettin Alkan (Çev.), Selis Kitaplar, İstanbul 2004, s. 119-120.

Bunların haricinde ele alınacak diğer bir husus ise, îâne sergisinin değerlendirilmesidir. Burada özellikle de önemli bir kayıp verilmeden kazanılan bir harbin neticesinde böyle bir kermesin icra edilmesinin muhtemel nedenleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu şekilde çerçevesi kısaca çizilen çalışmada, cevabı aranan dört temel soru bulunmaktadır: Öncelikle belgelerden hareket etmek suretiyle, îâne sergisinin ne türde bir organizasyona ve muhtevaya sahip olduğu, yardım severlerin profilinin nasıl olduğu ve yardımların ne şekilde değerlendirildiği suallerinin cevapları araştırılmaktadır. Son ve belki de en önemli soru ise, kazanılan kesin bir zaferin sonrasında böylesine büyük bir kermesin neden yapıldığıdır. Bunun muhtemel cevaplarına ise, son kısımda temas edilecektir.

Çalışmada istifade edilen malzemenin hemen hemen hepsini, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki vesikalar teşkil etmektedir. Bunların yanı sıra daha ziyade 1897 Yunan Harbi ile alakalı ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

II. 1897 Yunan Harbi'nin Özeti

Bu savaşın kökleri 1821'de patlak veren ve çeşitli aşamalarda cereyan eden Yunan İsyanı'na kadar gerilere gitmektedir. Osmanlı Devleti, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın yardımıyla bu isyanı bastırmak üzereyken, Başta Rusya ve İngiltere olmak üzere Düvel-i Muazzama'nın âsi Yunanlılar lehine devreye girmesi; müdahale etmesiyle isyan milletlerarası bir boyut kazanmıştır. Bu ise âsilerin işini bir hayli kolaylaştırmıştır. Netice itibarıyla nerdeyse bütün Avrupa kamuoyunun Osmanlı devlet adamlarını baskı altına almasının ardından, Yunanistan devleti kurulmuş; Osmanlı Devleti 24 Nisan 1830 tarihinde bunu tanımak zorunda kalmıştı. Bu şekilde, doğrudan Avrupalı devletlerin askerî, diplomatik ve malî yardımları neticesinde ortaya çıkan Yunanistan bu bağımsızlıkla yetinmek istememiş ve daha sonra Osmanlı toprakları üzerinden coğrafyasını genişletmek için hamlelere başlamıştı. Bu aşamada da yine Avrupalı devletlerinin maddî ve manevî desteklerini yanlarında gören Yunanlılar, adım adım sınırlarını genişletmesini bilmişlerdi. En son aşamada ise, Yunanistan'ın özellikle Teselya ve Girit'i de sınırlarına katmak için alenî veya gizli faaliyetlerini artırması neticesinde her iki devletin arasının açılmasına

neden olmuştu. Özellikle de Yunanlılar'ın sınır boyunca yaptıkları kışkırtmalar neticesine savaş 18 Nisan 1897'de fiili olarak başlamıştı.

Osmanlı Devleti karşısında Düvel-i Muazzama'nın siyasî ve diplomatik desteğini sürekli olarak yanında bulan Yunanistan, bu kez savaş meydanında aynı desteği az da olsa bir süre görmeyince, tam bir hezimete uğramıştı. Müşir Ethem Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu nihaî darbeyi, 15-17 Mayıs'da Dömeke'de indirerek Yunanlıları bozguna uğratmıştı. Osmanlı askerleri için artık Atina yolu açılmıştı. Fakat tam bu sıralarda Düvel-i Muazzama Yunanistan'ın yardımına Hızır gibi yetişerek, Osmanlı ilerlemesini durdurmak ve ateşkesi sağlamak için Bâb-Âlî'ye ağır baskılarda bulunmuşlardı. Bunlara dayanamayan Bâb-ı Âlî 20 Mayıs'da Yunanistan'la ateşkes yapmak zorunda kalmıştı. Barış anlaşmasının imzalanması ise, savaştan daha uzun sürmüştü. Yunanistan'ın yerine Avrupalı Büyük Devletler'in büyükelçileri ile Osmanlı diplomatları arasındaki barış görüşmeleri çok çetin geçmişti. Buradaki baskılara daha fazla dayanamayan Osmanlı Hükümeti, en sonunda 4 Aralık 1897 tarihinde nihaî barış anlaşmasını imzalamak ve kazandığı toprakları boşaltmak zorunda kalmıştı. Bu şekilde Osmanlı Devleti, son dönemlerinde kazandığı askerî başarıdan elde ettiği moral dışında, toprak, siyasî ve diplomatik olarak yeterince istifade edememişti.²

Yukarıda kısaca temas edilen, gerek savaş öncesi, sırası ve gerekse sonrasındaki ilginç gelişmelerle cereyan eden böylesi bir harbin ardından, bu savaşta şehid düşen askerlerin yakınları ve gaziler için söz konusu olan kermes düzenlenmiştir.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi. Birinci Meşrutiyet-İstibdat Devirleri 1876-1907*, 8. Cilt, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 112-118; Ziya Şakir, *Sultan Abdülhamid'in Yunan Zaferi ve Gizli Siyaseti*, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1994, s.19-161; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 4. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955, s. 336-341; Necmettin Alkan, *Die deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Mächte um das osmanische Erbe. Die deutsch-osmanischen Beziehungen in der deutschen Presse 1890-1909*, Lit Verlag, Münster 2003, s. 161-175.

III. İâne Sergisi

1. Açılışı

1897 Yunan Savaşı'nda şehit olan askerlerin yakınları ve gaziler için bir iâne sergisinin düzenlenmesiyle alakalı emir, bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından verilmiştir. II. Abdülhamid'in iâne sergisinin düzenlenmesiyle alakalı isteğinin geçtiği vesikada, adı geçen savaşta şehit olanların ailelerine ve yaralılara "[...] müstehak oldukları mikdarın fevkinde maâşlar tahsis [...]" olunduğunun altı çizilmektedir. Fakat bununla yetinmek istemeyen Sultan, bunların maişetçe bir nebze "[...] refah üzere olmaları için bir iâne sergisi tertib-i tasavvur isterim", irâdesiyle bir kermesin düzenlenmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir. Sultan'ın bu isteği üzerine harekete geçilerek söz konusu serginin düzenlenme hazırlıklarına başlanmış ve mekân olarak Yıldız Sarayı civarında³, tam olarak sarayın karşısındaki talimhane meydanı seçilmiştir.⁴

Kermesin yeri belirlendikten sonra Sultan burada sırf bu iş için bir bina yaptırıp çevresini düzenlettirmiştir.⁵ Ziya Şakir, ilgili bina ve çevreyi şu şekilde tarif etmektedir: "Serginin yapıldığı bina büyük bir salondan ibaretti. Salonun tam ortasına konulan camekânlı masalarda II. Abdülhamid'in bağışladığı hediyeler sergilenmekteydi. Sefirler, yabancılar, halk, tüccarlar ve esnafın hediyeleri ise duvarlardaki camekânlara yerleştirilmişti. Serginin önünde sarayın bahçıvanları tarafından çiçeklerden oluşan tarhlar yapılmış; halk buraları serbestçe dolaşip gezebiliyordu. Günün belli saatlerinde mâbeyn, bahriye ve topçu bandoları müzik parçaları çalıyordu."⁶ Serginin açılışı Cuma günü bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından yapılmıştı. Cuma Namazı'nı Hamidiye Camii'nde kıldıktan sonra sergi yerine gelerek açılışı yapmıştı. Açılıştta şehzâdeler, hükümet ve saray erkânı; bütün sefirler ve ileri gelen yabancı aileler de hazır bulunmuşlardı. Sultan'ın kermesi gezmesinden sonra resmî bir geçit icra edilmişti. Ziya Şakir'in belirttiğine göre, Yunan Harbi'ndeki "kardeşlerinin kazandıkları şereften mesrur ve müftehir olan Türk askerleri, bu

³ BOA, Y. PRK. KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 59.

⁴ Ziya Şakir, s. 161.

⁵ BOA, Y. PRK. KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 38.

⁶ Ziya Şakir, s. 162; BOA, Y. MTV, Dosya No. 181, Gömlek No. 123.

resmigeçide o kadar büyük intizam göstermişlerdi ki; orada bulunan kalabalık ce-nebi kitlesi, geçen kıt'aları alkışlara gark etmişlerdi.”⁷

2. Serginin Organizasyonu

Belgelere göre îâne sergisi organizesi için Orman ve Maden ve Ziraat Nâzırı Selim'in⁸ başkanlığında bir heyet görevlendirilmiştir.⁹ Beş kişiden oluşan bu heyetin diğer üyeleri ilgili vesika mühürlerinde geçtiği şekliyle Es-Seyyid Mehmed Saaddin bin Şükrü, İsmail Hakkı bin Ahmed Zülkifil, Şeyh İbrahim ve Ahmed Refik'tir. Yazışmaların ekserisinde bu beş kişinin mührü bulunmasına rağmen bazı vesikalarda, üyelerden hazır olmayanların sadece isimleri elle yazılarak altına “bulunmadığı”, “nâ-mizâc olduğu”¹⁰ ve “me'mûre-i taşrada bulunduğ”¹¹ gibi notlar düşülmüştür. Komisyon reisi dışında diğer üyelerin meslekleri ve statüleri konusunda her hangi bir bilgi geçmemektedir.

Her ne kadar îâne sergisinin organizesinde böylesine bir heyet görev alsada, Sultan II. Abdülhamid âdeta heyetin üzerinde, kermesle alakalı gelişmeleri devamlı olarak yakından takip ve kontrol etmiştir. Örneğin belli aralıklarla sergiye yapılan aynî ve nakdî yardımlarla alakalı defterleriyle¹² birlikte, kermes için yapılan masraflar teferruatına girilmeden sadece miktarı da aynı şekilde kendisine takdim edilmekteydi.¹³ Böylece II. Abdülhamid, tıpkı devlet işlerinde olduğu gibi, bu organize ile alakalı işleri adım adım takip etmiştir.

Sergi için verilen hediyeelik eşyalar önce bir ambarda depolanmış; ihtiyaç duyulan eşyalar belli aralıklarla buradan alınarak sergi yerine götürülmüş ve orada teşhir edilmiştir.¹⁴ Ambarda görev yapan memur ve muhafızlar

⁷ Ziya Şakir, s. 163.

⁸ Ziya Şakir sergi komisyonunun başkanı Selim hakkında olumsuz bilgiler vermektedir. Buna göre, “bu işin başına (Selim) gibi haris mürtekip bir adam geçmiş; gizliden gizliye bir suiistimaller baş göstermiş.” Ziya Şakir, s. 162.

⁹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

¹⁰ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 46.

¹¹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 3.

¹² BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 50 ve Dosya No. 9, Gömlek No. 41 gibi vesikalar.

¹³ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No.39

¹⁴ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No.48.

görevlendirilmiştir.¹⁵ Yardım eşyalarının sergilenmesi için kullanılan mekân, padişahın ihsanıyla Yıldız yakınlarında inşa edilmiştir. Sergiye bağışlanan eşyalar hemen ertesi günü buraya nakledilerek burada teşhir edilmiştir. Aynı belgede kermesin resmî açılışı, inzibatın görevlendirilmesi, bayilerin kurulması ve müzik icrası için müsaade istenildiğine temas edilmiştir.¹⁶ Müzik icra edilmesiyle alakalı isteğin yerine getirildiğini, yukarıda Ziya Şakir'in verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Sergi merkezin haricinde farklı yerleşim bölgelerinde bayilikler kurularak, buralarda görevliler istihdam edilmiştir.¹⁷ Serginin teftişi için bir müfettişlik kurulmuştur.¹⁸ Orman ve Maden ve Ziraat Nezâreti muhasebe kâtiplerinden 5 memur, kermes için ücretli muhasip çalıştırılmıştır. Bu muhasiplerin, sergiden aldıkları ücretin yeterli olmadığı ve şikâyetleri üzerine sergi hasılatından Osmanlı Bankası'na yatırılan meblağdan her birine 7.5 kuruş yevmiye verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹ Bunlar hâricinde bir de sergide görev alan mubassır²⁰ ve veznedâr bulunmaktaydı.²¹

Îâne sergisinin organizesine resmî olarak dâhil olmayan bazı gönüllü cemiyetler de yardım toplamışlardı. Bu türde bir cemiyete örnek Kadıköy Hanımlar Cemiyeti idi. İlgili vesikaya göre, “Kadıköy Hanımlar Cem’iyeti”, “[...] asâkir-i nusret-i me’asir hazret-i tâcdâripleri yarahları için bir hizmet-i nâ-çizânede bulunmak [...]” gibi hayırlı bir maksadı gerçekleştirmek için kurulmuştur. Kermese yardım etmek amacıyla kurulan bu cemiyet, bulunduğu mahalde, isminden de anlaşılacağı gibi, Kadıköy’de topladığı yardımlarla gerek nakdî, gerekse bir hastaneyi donatmak gibi aynî yardımlar şeklinde bu kermese destek vermiştir.²² Îâne sergisine bu şekilde destek veren ve belli bir isim altında toplanan başka mahallî gönüllü cemiyetlerin var olup olmadıklarını mevcut belgelerden çıkartmak mümkün değil. Fakat Suriye, Gazze, Selanik, Erzurum, Bayburt, Aydın ve Ereğli gibi büyük küçük bir takım yerleşim birimlerinde de genel olarak ahaliden nakid yardım toplanarak tertip heyetine teslim edildiği

¹⁵ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 13.

¹⁶ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 38.

¹⁷ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 63.

¹⁸ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 13.

¹⁹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 42.

²⁰ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 63.

²¹ BOA, Y. PRK, BŞK, Dosya No. 58, Gömlek No. 103.

²² BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

yardım miktarlarını ve sahiplerini gösteren birçok vesikada geçmektedir. Özel bir cemiyet adı altında olmasa da bu şekilde birçok yerleşim biriminde ahalinin yardım topladığı anlaşılmaktadır.

Nitekim, böyle bir iâne sergisinin Beyrut ve Lübnan'da düzenlenmesinden memnun kalan ve bu sevincini II. Abdülhamid'le paylaşmak isteyen Marunî Patriği Antakî'nin gönderdiği yazısında, cemaatin meskun olduğu bölgede toplanan yardımlardan bahsetmektedir. İlgili vesikada dikkati çeken en önemli husus, bu organizeenin müdürlüğünü bir Marunî'nin yapmasından ve halkın büyük teveccüh gösterdiğinden duyduğu sevincin belirtilmesidir. Patrik Antakî devamında şunları demektedir:

“[...] Çeşitli kardeşlerimizin gönderdiği hediyeler gurubumuz tarafından başkanlıkta toplanarak, sizin isminiz ve yardım kuruluşu vasıtasıyla dağıtılmıştır. Kardeşliğimizin ebedî dilekleriyle.”²³

Sultan II. Abdülhamid de bu faaliyetlere ve Patriğin iltifatlarına ilgisiz kalmamış; başta Patrik olmak üzere, kermes için gayret gösteren bazı metropolitlere nişan vermiştir.²⁴ Bu şekilde Gayrî Müslim Marunîler'in kermese aktif olarak katılmaları, Osmanlı milletinin kaynaşması noktasında oldukça önemlidir. Bununla alakalı yorumlar, son bölümde yapılacaktır.

İstanbul dışında toplanan yardımların merkeze ulaştırılmasıyla alakalı tek bilgi, Rumeli'de toplanan yardım malzemelerinin nakledilmesi için Selanik-İstanbul demiryolunun kullanılması müsaadesinin alınmasıyla sınırlıdır.²⁵ Diğer yerlerde toplanan hediyelerin İstanbul'a nasıl ve hangi şartlarda ulaştırıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece teslim eden şahısların isimleri kayıt olarak düşülmüştür. Serginin ziyareti için kadın ve erkeklere ayrı günler tahsis edilmiştir: Pazar ve Salı günleri erkeklere, Perşembe günü ise kadınlara ayrılmıştır.²⁶

İlerleyen günlerde sergideki satışları daha da hızlandırabilmek için değerli eşyaların resimlerinin yer aldığı bir katalogun hazırlanması istenmiştir.

²³ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

²⁴ BOA, Y. PRK, BŞK. Dosya No. 54, Gömlek No. 110.

²⁵ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 59.

²⁶ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 43.

Bunun hazırlanması için Almanya'dan Döniker (?) adında bir tüccara vekâlet verilmiştir. Döniker'in komisyona verdiği istida üzerine, sergideki eşyanın "[...]en nefis ve enderlerinden boyalı resimlerinden 15 levhayı hâvî bir albüm [...]" ve her levhanın ihtiva ettiği eşyaların üzerine birer işaret konup, o eşya hakkında "[...] Türkçe ve Fransızca ma'lumât-ı kâfiye" yazılmak üzere 50 bin adet sipariş verilmiştir. Siparişin 9 hafta içinde teslim edilmesi istenmiştir.²⁷ Bu şekilde sergideki eşyaların tanıtılarak, satışlarının hızlandırılması düşünülmüştür.

Sergide satılamayan ve elde kalan eşyalar, daha sonra Tantavizade Halid Efendi gibi²⁸ "erbâb-ı hâmiyyet" diye tasvir edilen tüccarlar tarafından satın alınmıştır. Hatta Manastır valisi elde kalan eşyalardan istemiş, fakat eşya kalmadığı için bu isteği yerine getirilememiştir.²⁹ Bu şekilde kermes kapsamında toplanan bütün aynî yardımlar satılarak paraya çevrilmiştir.

3. Sergiye Bağışta Bulunanlar ve Yardım Çeşitleri

Başta II. Abdülhamid olmak üzere, birçok önemli Osmanlı devlet adamı kermese alaka göstermişlerdir. Bunların yanı sıra gerek Müslim ve Gayrî Müslim Osmanlı vatandaşları gerekse yabancılar iâne sergisine fazlasıyla bağışlarda bulunmuşlardı. Bunların haricinde İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin elçileri, Avrupa devletlerinin kralları ve İran Şahı bu kermes için bağış yapmışlardı. Listelerde çok fazla isim geçtiği için bu çalışma kapsamında yardım severleri sınırlandırarak sadece Sultan II. Abdülhamid ve hanımı, Avrupalı krallar ve İran Şahı, Osmanlı devlet adamları, Gayrî Müslim cemaat liderleri, yabancılar, bazı yerleşim birimlerinden gelen toplu yardımlar ve mahallî idarecilerin bağışları ile bağışlar arasında kitap ve dergi yardımları bir başlık altında ele alınmıştır.

a. Sultan II. Abdülhamid ve Hanımı

Sultan II. Abdülhamid en yetkili şahıs olarak kermese fazlasıyla alaka göstermiş ve birçok bağışta bulunmuştur. Bunlardan çini fabrikasından büyük

²⁷ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9 Gömlek No. 46.

²⁸ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 13

²⁹ BOA, Y..PRK. OMZ, Dosya No. 2, Gömlek No. 24.

iki tane vazo, îâne ambarına teslim edilmiştir.³⁰ Yine başka bir vesikada ise, aynı fabrikadan yapılan genel bağışlardan da bahsedilmektedir. Nitekim îâne sergisi heyeti başkanı Selim imzalı belgede, çini fabrikası mamullerinden verilecek hediyelerin listesinden oluşan defterden bahsetmektedir. Aynı şekilde Hereke halı fabrikasından verilen hediyelerin de defteri hazırlanmıştır.³¹ Sultan'ın bunlar haricinde verdiği ikinci bir hediye gurubu içerisinde de çeşitli eşyalar bulunmaktadır: Bir tane divan seccadesi, iki tane güzel işlenmiş kadifeden mamul yastık, iki tane mavi atlas üzerine işlenmiş çerçevesi büyük evrak çantası ile 5 tanesi ve 17 tanesi olmak üzere iki parti toplam 22 adet tablo îâne komisyonuna teslim edilmiştir.³² II. Abdülhamid, sadece aynî yardım yapmamış, nakdî yardımda da bulunmuştur. Bağış listesinde geçtiğine göre, “[...]500 liralığı harem-i hümayun ismet-i makrun hazret-i cihânpenâhilerinden ve 750 liralığı Çini Hereke Fabrika-i hümayunlarından[...].” îâne sergisi komisyonuna teslim edilmiştir.³³ Böylelikle Sultan II. Abdülhamid bu kermese hem aynî hem de nakdî yardımda bulunarak, alakasını lâyıkiyle göstermiştir.

Hediyeleriyle kermese destek verenler arasında Sultan II. Abdülhamid'in hanımı da bulunmaktadır. Belgede adı geçmeyen kadın efendi tarafından on kalem eşya îâne sergisi komisyonuna takdim edilmiştir. İlgili hediyeler şunlardır: Bir tane, al kadife üzerine sırma işlemeli etrafı sırma saçaklı on köşe masa örtüsü. Bir tane, atlas üzerine pullu işlenmiş müdür masa örtüsü. Bir tane, üzerine çok iyi pullu işlemeli ve etrafı beyâz sırmadan oyalı dört köşeli örtü. Bir tane, mor kadife üzerine sırma işlemeli etrafı beyaz sırmadan saçaklı seccade. İki tane, beyâz sırmadan işlemeli etrafı oyalı peçe. Bir tane, başları sırma işlemeli yüz havlusu. Beş tane, etrafı çok iyi pul işlemeli büyük yastık yüzü. Bir tane, başları dallı ve kenarları çok iyi pul işlemeli uzun yastık yüzü. Eşyaların konulduğu büyük bir çekmece.³⁴ Hediyelerden de anlaşıldığı gibi verilenlerin hepsi, tipik kadın emeği ile yapılan el işlemeli ev eşyalarından oluşmaktadır. Bu yardımlar, listelerdeki diğer kadın yardım severlerin hediyeleriyle bire bir örtüşmektedir.

³⁰ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 47.

³¹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 59.

³² BOA, Y. YRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

³³ BOA, Y. YRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 37.

³⁴ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 45.

Belgelerde adı geçmeyen bu kadın efendinin ismini ikincil kaynaklardan tespit edebiliyoruz. Sultan II. Abdülhamid'in birinci hanımı, dolayısıyla da baş karısı Nazikeda hanımdı. Bu kadın efendi 1895'de vefa edince, ikinci hanımı Bedrifelek baş karısı olmuş ve II. Abdülhamid tahttan indirilene kadar baş kadın olarak kalmıştır.³⁵ Kermesin yapıldığı tarih dikkate alınırca, yukarıdaki yardımları yapan kadın efendinin muhtemelen Bedrifelek Hanım'ın olduğu anlaşılmaktadır.

b. Avrupalı Krallar ve İran Şahı

Yabancı devlet başkanlarından üç kişinin yardımda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar arasında özellikle de "[...]Almanya ve Avusturya İmparatorları ve İran Şahı Cihân Şah ve Fransa Reis-i Cumhuriyeti hazretlerinin bu bâbda dahi izhâr ettikleri muavenet[...]"e dikkat çekilmektedir.³⁶ Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in verdiği hediyeler, bir tane camlı dolap, nefis bir vaz, billur takım güzel bir sehpa ve meşhur ressam Hayşer'in (?) çizdiği bir tablodur.³⁷ Alman İmparatoru kendi eliyle yapmış olduğu bir resmi kermese bağışlamıştır.³⁸ İran Şahı ile Fransa Cumhurbaşkanı'nın verdiği hediyeler tespit edilememiştir. Dönemin dört önemli devletin birinci adamlarının bu kermese hediyelerle katılmaları, oldukça önemlidir.

c. Osmanlı Devlet Adamları

İlâne sergisine yardımda bulunanlar arasında çeşitli görevlerde ve rütbelerde birçok Osmanlı devlet adamı bulunmaktadır. Bu çalışma formatında bunların hepsinin burada zikredilmesi imkânsız olduğu için, bunlardan sadece nâzırların ve vekâyinüvisin yaptıkları yardımlara temas edilmektedir.

İlk olarak vekâyinüvis Ahmed Lütfî Efendi'nin verdiği hediye zikretmek gerekirse, kendisinin 9 parça kalemıraş, 20 cilt kâmus, 5 cilt divançe, 98 nüsha "Ahmed Lütfî Tarihi"nin 6. cildi ve 5 nüsha 5. cildi hediye ettiği

³⁵ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2001, s.172.

³⁶ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 59.

³⁷ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

³⁸ BOA, Y..PRK, PT, Dosya No. 16, Gömlek No. 68.

görülmektedir. Herhangi bir nakdî yardımda bulunmayan Ahmed Lütfî'nin hediyelerinin daha ziyade kendi eserleri ve bir takım sözlüklerden oluşması dikkat çekicidir. İdâre-i Mahsûsa Nâzırı Saadetî Jon Paşa, 6 parça sedefle müzeyyen eşya bağışında bulunmuştur.³⁹ Orman ve Maden ve Ziraat Nâzırı Selim Efendi, kendisi aynı zamanda serginin reisi görevini de üstlenmişti, 10 parça altın yaldızlı avize mumlu; bir çift şamdan; altın sakalu antika yüzük; göğüs iğnesi; levanta şişesi; kadife çekmece; defter ve mine resimli işlenmiş yazı takımı; Japon yapımı bıçak; alafranga yazı takımı; tuvalet takımı; kadifeden Avrupa malı dikiş kutusu; resim ve izikop dürbünü.⁴⁰ Nakdî yardımda bulunmayan Selim Efendi'nin hediyelerinin çok çeşitli olduğu görülmektedir. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi Ferik Fâik Paşa tarafından, nakit 2.160 kuruş ve 20 tane Osmanlı lirası kermese bağışta bulunulmuştur. Ticâret-i Nâfia Nazırı Mahmud Celâleddin Paşa, 10.240 kuruş kıymetinde "Biriket Fabrikası" mamulü kordonla birlikte saat; işlemeli yorgan yüzü ve masa örtüsü.⁴¹

Plevne kahramanı Müşir Gâzi Osman Paşa nakit para yardımında bulunan devlet adamları arasında yer almaktadır. Kendisi, 10.800 kuruş 100 Osmanlı lirası bağışta bulunmuştur. Para yardımında bulunan diğer devlet adamları ise şunlardır: Bahriye Nâzırı Hayreddin Paşa 10.800 kuruş 100 Osmanlı lirası, Şûray-ı Devlet Re'isi Said Paşa 15.000 kuruş 750 Osmanlı lirası, Hâriciye Nâzırı Tevfik Paşa 5.400 kuruş 50 Osmanlı lirası ve Maliye Nâzırı Nazif Paşa 10.000 kuruş 500 sim mecidi. Evkâf Nâzırı Galip Paşa ise şu aynî yardımlarda bulunmuştur: İstanbul imalatı antika mavi şal üzerine sim ve elvan altın yaldızlı pul işlenmiş seccade ve antika oturtma "Paryol" saat; 12 çeşit opera havası çalar müzik sandığı; gümüşlü nargile ve büyük bir halı seccade.⁴²

d. Gayrî Müslim Cemaat liderleri

Osmanlı Gayrî Müslim tebaanın dinî liderleri bu kermese ilgisiz kalmamışlar ve bağışlarda bulunmuşlardır. Bunlar arasında Ermeni Katolik Patriği İstapan Azaryan, sadece bir parça işlemeli yastık hediye etmiştir.⁴³

³⁹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 59.

⁴⁰ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 37.

⁴¹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 37.

⁴² BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

⁴³ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 37.

Kudüs Rum Patriği Damyanus Efendi nakdî ve aynî olmak üzere iki kalem başışta bulunmuştur: Nakit 9.476 kuruş 10 para⁴⁴; 11.712 kuruş kıymetinde zeytin ağacından ve sedeften mamul 669 tane çeşitli eşya. Kudüs Ermeni Patriği Artin Efendi, 4.921 kuruş kıymetinde sedeften ve zeytin ağacından imal edilmiş 109 tane çeşitli eşya. Kudüs Yahudi Haham Başı Yakup Şavdal el- İşar Efendi de aynı şekilde aynî yardımda bulunmuştur: 3.592 kuruş kıymetinde zeytin ağacından imal edilmiş 17 tane çeşitli eşya.⁴⁵ İsimleri geçen cemaat lideri daha ziyade bölgesel mamul türü aynî yardımları tercih etmişlerdir. Özellikle de Ermeni Katolik Patriği'nin sembolik bir anlam taşıyan işlemeli yastık hediye etmesi oldukça ilginç olsa gerekir.

e. Yabancılar

Bu başlık altında zikredilecek olan yabancılar, Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerleşim birimlerinde bulunan tüccarlar ile Sultan'ın hizmetinde bulunan Avrupalıları ihtiva etmektedir. Avusturya devleti tebaasından işlemeci Joseph tarafından 2 parça sırmayla işlenmiş tuğra hediye edilmiştir. Alman sefâreti müşâviri Mösyö Rıyo (?), 3 tane resim tablosunu kermese bağışlamıştır. Telgraf kumpanyası tarafından nakit 50 adet Fransız altını verilmiştir. Padişahın piyano sorumlusu Paskal tarafından, 2 parça 100 nüsha "Marş-ı Âlî-yi Hâmidi" notası, 50 türkü notası ve 20 nüsha piyano muallim risalesi takdim edilmiştir.⁴⁶

Tüccâr Mösyö Peter, 3 takım İngiliz oyun takımı; Mösyö Emil Budodil (?) 2 adet resim tablosu; Makri köyde mukîm Mösyö Evlin(?) bir parça resim tablosu; Sebgor Beta (?) kumpanyası 10 tane Fransız altını; Matmazel Peri Diploçiyö (?) nâmına Bülent Paşa bir parça resim tablosu; Karadalyona (?) Bankası direktörü Mösyö Pilaşe (?) ve madaması 75 adet Osmanlı lirası ve II. Abdülhamid'in terzisi mösyö Jon Boner tarafından 7 parça tuvalet takımı, bir düzine boyun bağı, 2 baston, 2 sigara kutusu, bir gözlük zinciri ve bir tane kâğıt çantası hediye etmişlerdir.⁴⁷ Padişahın piyanocu başı mösyö Komendiker(?) 2.160 kuruş kıymetinde Amerika imalatı armonik; Saray piyano sorumlusu

⁴⁴ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14.

⁴⁵ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14.

⁴⁶ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 59.

⁴⁷ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 37.

Mösyö Paskal Köller'in hanımı 1.080 kuruş kıymetinde işlemeli köşe yastığı vermiştir. Alman tüccar Mösyö Henlerin (?) tarafından 1.350 kuruş kıymetinde 10 kutu yaprak sigarası teslim edilmiştir.⁴⁸ Sirkeci'de Eczane-i Türkiye sahibi Jurjer Nalpas Efendi'nin karısı Mariya Nelupe 3.000 kuruş kıymetinde 25 tane sandık kolonya; haremın terzi başı Madam Ani Galaniz 4.580 kuruş kıymetinde 2 tane camlı çerçeve içinde ipek işleme boncuklu ve kabartmalı bahçe resmi, yol işlemeli ipek ceket ve fistan bağışlamıştır.⁴⁹ Paris'de ressâm Mösyö Pizol (?) bir tane yağı boya resim. Almanya'nın Lübek şehrinden Mösyö (?) 155 kuruş kıymetinde 4 adet beyaz atlas üzerine al ile boya resimli mendillik ve şeker kutusu vesaire vermiştir.⁵⁰ Son olarak Paris'te İtiryat tâciri mösyö Jehle'nin(?) kardeşi 2.508 kuruş kıymetinde 90 tane müzeyyen çekmece içinde lavanta takımı sâir büyük ve küçük şişe levanta hediye etmiştir.⁵¹ Yapılan yardımlarda da görüleceği gibi, yabancılar nakdî yardımda bulunmayarak, daha ziyade kendi mesleklerine göre aynî yardımları tercih etmişlerdir.

f. Yerleşim Birimlerinden Gelen Yardımlar ve Mahallî İdarecilerin Bağışları

Ferdî bağışların haricinde küçük veya büyük çeşitli yerleşim birimlerinde de yardımlar toplanarak kermese teslim edilmiştir. Bunlar arasında bazılarında ilgili birimin mahallî yöneticisi tarafından teslim edilen yardımlar da bulunmaktadır. Listelerde çok fazla isim geçtiği için, örnek olması için sadece belli yardımlar zikredilecektir: İneroz Kaymakamı Muharrem Bey tarafından nakit 200 kuruş, 324 kuruş kıymetinde 11 adet İneroz mamulâtından ağaç kaşık vesaire ve 10 mecdi kermese hediye edilmiştir.⁵² Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Na'um Paşa nakit 5.000 kuruş; Kerkük Mutasarrıfı İbakî Abdurrahman Paşa marpuçlu ve tabak gümüşlü nargile ve Kürdistan mamulü kilim; Karesi Mutasarrıfı Ömer Ali Bey 2.420 kuruş kıymetinde 42 adet dahili üretimden

⁴⁸ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 37.

⁴⁹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

⁵⁰ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 58.

⁵¹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14.

⁵² BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 37.

perde, döşemelik ve aba; Siyam adına imareti meclisi tarafından nakit 4.750 kuruş ve İzmit mutasarrıflığınca toplanmış nakit 2.660 kuruş teslim edilmiştir.⁵³

Aydın vilayetinde toplanan nakit 13.470 kuruş; Ereğli karyesi nâmına muhtarı Ahmed Ağa vasıtaıyla 535 kuruş kıymetinde 10 adet uçları sırma ve ipek işlemeli havlu ve çevre; Karamürsel kazası kaymakamlığınca memurlar ve ahâli tarafından toplanmış olan 3.027 kuruş kıymetinde 137 tane kenarları sırma ve ipek işlemeli havlu, uçkur, mendil, yemeni vesaire; Yalova Nahiyesi memurları ve halk tarafından toplanmış olan 1.304 kuruş kıymetinde 119 adet işlemeli uçkur ve peşkir, kitap vesâire; Gazze kasabası memur ve ahâli tarafından 5 224 kuruş kıymetinde 90 tane zeytin ağacından mamul eşya ihdâ edilmiştir.⁵⁴

Çorum Sancağı mutasarrıflığınca nakit 4.371 kuruş; Kastamonu Vilâyeti'nce nakit 392 kuruş; İşkodra Vilayeti'nden nakit 1.029 kuruş; Selanik'in Köprülü Kasabası'ndan 273 tane sırmalı kuşak vesaire; Uşak Kazası'ndan nakit 1.296 kuruş; Selanik Vilayeti'nden nakit 7.870 kuruş; Bartın Kazası'ndan nakit 1.620 kuruş; Bitlis Vilayeti'nden nakit 5.500 kuruş, Gordos Nazilli Uşak Kazası'ndan 2.246 kuruş kıymetinde 9 halı, seccade vesaire hediye edilmiştir.⁵⁵ Biga Mutasarrıflığı'nca 1.156 kuruş kıymetinde 134 adet kenarları ipek işlemeli keten havlu, bez havlu ve patiska; Samsa Kazası'nın memur ve ahâlisi tarafından toplanıp Suriye Vilayeti'nden gönderilen 11.812 kuruş kıymetinde 296 tane sırmalı çarşaf, kefiye, seccade, ipekli ve kilebdanlı kefiye, boyun şalı, peştamal, dîba kumaşı ve gömleklik bez; Dırama Sancağı ahalisi tarafından nakit 3.834 kuruş; Uşak kazası kaymakamı tarafından toplanan nakit 2.160 kuruş, Erikli ve Niğde Kazaları'nca cem' olunup Konya Vilayeti'ne gönderilen nakit 1.168 kuruş, Erzurum ve Bayburt ahalisi tarafından toplanıp Erzurum Vilayeti'nde irsal kılınmış olan nakit 3.499 kuruş; Amerika'da Dostra(?) Karyesi'nde Osmanlı vatandaşı tarafından nakit 4.840 kuruş; Suriye Vilayeti'nde toplanan 2.500 kuruş kıymetinde 33 tane 30 top ipekli kumaş,

⁵³ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

⁵⁴ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14.

⁵⁵ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14.

ipekli ve bir yüzlü şal; Amasya Mutasarrıflığı'nca nakit 8.183 kuruş ve Karahisar-i Şarki Mutasarrıflığı'nca nakit 3 301 kuruş hediye edilmiştir.⁵⁶

Urfa Mutasarrıfı Muharrem Bey tarafından nakit 540 kuruş; Kudüs Mutasarrıflığı'ndan nakit 4.750 kuruş; Bitlis Vilayeti'nden toplanmış olan nakit 2.500 kuruş; Küplü Nahiyesi'nde toplanıp Ertuğrul Mutasarrıflığı'ndan gönderilen nakit 975 kuruş; Tekke Mutasarrıflığı'nca toplanan nakit 980 kuruş ve Selanik Vilayeti'nde toplanan nakit 5.633 kuruş 30 para îâne sergisine teslim edilmiştir.⁵⁷ Yerleşim birimlerinden gelen yardımlarda, ürün olarak daha ziyade mahalli mamuller tercih edilmiştir.

3. Bağış Yapılan Kitap ve Dergiler

İâne sergisinde yapılan bağış listelerinde geçen hediye edilen belli başlı kitap, risale, gazete ve dergiler de ayrıca zikredilmesi gereken diğer bir kalemi teşkil etmektedir. Buna göre, satılmak üzere kadınlara mahsus haftalık bir gazete her hafta Perşembe günü 50 tane hediye edilmiştir.⁵⁸ Kermese verilen hediyeler arasında Servet-i Fünûn dergisi de bulunmaktadır.⁵⁹

Kitaplara ve risalelere gelince; Vak'anüis Ahmed Lütfi Efendi adı zikredilmeyen 20 cilt kâmûs, 5 cilt divançe 98 nüsha "Ahmed Lütfi Tarihi"nin 6. cildi ve 5 nüsha 5. cildini hediye etmiştir.⁶⁰ Mekteb-i Hâriciye hulefâsının Kıyâszâde Ali Refik Bey 100 guruş kıymetinde 70 adet "Hatıralar" adında risale ve Bahriye Fennî Komisyonu'ndan Kolağası Natki Efendi 300 kuruş kıymetinde 30 tane "Muhârebat-ı Bahriye-i Osmaniye ve ma'a Masâdeme ve Bahriye Fer'i(?) Neferi" risâleleri takdim etmişlerdir.⁶¹ Bâb-ı Meşihât Meclis-i İntihâb Şer'i Karar Kâtibi Ali Nureddin Efendi 200 kuruş kıymetinde 100 adet "Kelâmu'l- Mülûk Mülûku'l- Kelâm" adlı kitap; Altıncı Dâire-i Belediye Müdür Muavini Hâfız Bey 476 kuruş kıymetinde 205 adet "İntibâh ve Zeylî" ve "Mektûbât" adlı risaleleri; Filibe Belediye Reisi Muavini Sabıkî İbrahim bir tane "Şifâ-i Şerif'i; El sine-i Ecnebiye Muhabere Me'muru İbrahim Raziddin

⁵⁶ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 58.

⁵⁷ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14.

⁵⁸ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 61.

⁵⁹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 51.

⁶⁰ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 59.

⁶¹ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 37.

Efendi 2 cilt “Mir’at-ı Âlem” adlı kitabı ihdâ etmiştir.⁶² Yenikapı Mevlevihanesi Post Nişânî Celâleddin Efendi tarafından bir adet “Kelile ve Dimme” adlı risale hediye edilmiştir.⁶³ Körice Tahrirat Müdürü Sadık Vicdanî Efendi 150 adet “Nağmat-ı Vicdâniyye” adlı risaleyi îâne sergisine vermiştir.⁶⁴

Beşinci Ordu Sertabibi Ferik Osman Paşa 12 cild “Müfredât-ı Tıb” adlı kitabı ve Tahrîrât-ı Hariciye Mühimme-i Müdür Muavini Recep Bey 200 adet “Emsâl-i Hakikat” adlı risaleyi hediye etmiştir. Aksây-ı Şerif müellifinden Abdurrahman Efendi tarafından telif ve ihdâ edilen Enderun mu’allimlerinden Abdülaziz vasıtasıyla gelen 20 tane “Telhisu’l- Usûl ve Muhtasaru’l makâl” adlı kitap; Trablusşam Gazetesi müdürü ve sahibi Mehmed Kâmil Efendi tarafından 344 adet “Riyâzi Trablus Şam Cüz-i evvel, cüz-i sâni, cüz-i sâlis” ve “İşâret-i İ’tâ” adlı risaleler teslim edilmiştir.⁶⁵

Mülâzim Hafız Hakkı Efendi “hediyesi” 251 kuruş kıymetinde bir adet yazma Kur’an-ı Kerim ve Kuşluk Dâ’ire-i Hümayun kâtiplerinden emekli Raşid Efendi “hediyesi” 100 kuruş kıymetinde bir tane yazma Kur’an-ı Kerim kermese hediye etmişlerdir.⁶⁶ Kur’ân-ı Kerim’e para olarak maddî her hangi paha biçilemeyeceği veya para karşılığında satılamayacağı inancından/düşüncesinden dolayı, tırnak içinde geçen “hediyesi” ifadesi kullanılmıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti’nde başlayan bu gelenek günümüzde de aynı şekilde halen devam ettirilmektedir. Buna göre Kur’an-ı Kerim satın alınmak istendiğinde, “hediyesi”nin karşılığı ödenir.

IV. Toplanan Paraların Bir Kısımının Farklı Şekilde Kullanılması ve Elde Kalan Malların Değerlendirilmesi

İâne sergisinde toplanan paraların bir kısmının değerlendirilmesi için bankaya yatırıldığı üç belgede kayıtlıdır. Bunlardan ilkinde göre,

“Ziraat Bankası sermayesi müstehsalâtından yerine konulmak üzere şeref sadır olan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi muktezây-i âlisi vechile

⁶² BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

⁶³ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14.

⁶⁴ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14

⁶⁵ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 58.

⁶⁶ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 14.

te'sisât-ı askeriyye îanesi mevcudundan hazine-i celileye i'tâ olunan meblağa mahsûben ber- vech-i bâlâ onbeşbin liranın Bank-ı Osmânî çeki olmak üzere dördüncü def'a olarak komisyon-ı umûmiye teslim olunduğu [...]”⁶⁷

Bu vesikadan da anlaşıldığı gibi, îâne sergisinden toplanan yardımların bir kısmı hazineye aktarılmıştır. Aktarılan bu miktar daha sonra Ziraat Bankası sermayesinden 15.000 lira Osmanlı Bankası çeki olarak parçalar halinde kermes düzenleme heyetine geri verilmiştir. Bu paranın hazineye neden aktarıldığı konusunda elimizde fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Burada yapılabilecek en makûl yorum, nakit para alınarak devletin daha başka nakit ihtiyaçlarının karşılanması için istihdam edilmiş; bu miktarın yerine dört çek verilmiştir. Dört çek verilmesinin anlamı, paranın dört taksit halinde geri ödenmesidir.

Diğer bir belgede de benzer bir uygulamadan şu şekilde bahsedilmektedir:

“İbtidâ-yi mu'âmeleden geçen sene 1313 nihayetine kadar îâne sergisi ambarının meskûkât-ı muhtelifeden makbûzâtı iki milyon altmış yedi bin iki yüz yetmiş guruş iki paraya bâliğ olmağla bundan Bank-i Osmaniye'ye gönderilen makbuz ilm-ü haberlerinin muhteviyâtıyla hâsıl olan kâr ve zararı nâtik bir defterin tanzimiyle makbuz ilm-ü haberiyle beraber muhasebeye verilmesi [...]”⁶⁸

Bu vesikada geçen 2.067.273 kuruş miktarın Osmanlı Bankası'na gönderilmekle birlikte, bankaya niçin gönderildiği veya yatırıldığı doğrudan ifade edilmemiştir. Fakat bu bilgilerden hareket ederek belli bir yorum yapmak gerekirse, 1897 senesi sonuna kadar îâne sergisi ambarının hasılatı olan 2.067.273 kuruşun Osmanlı Bankası'na yatırılmasının muhtemel nedeni paranın değer kaybetmemesi, yani belli bir faiz karşılığında değerlendirilmesidir. Nitekim başka bir vesikada bu durum çok açık bir şekilde belirtilmiştir.

Söz konusu belgede, toplanan yardımlardan elde edilen hâsılâtın faiz karşılığında bankaya yatırıldığı kayıtlıdır. İâne sergisinin hâsılâtının bir kısmı % 1 nemâ ile Osmanlı Bankası'na verilmiştir. Fakat,

⁶⁷ BOA, Y. YRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 52.

⁶⁸ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 53.

“[...]sâye-i tevfikât sermâye-i cenâb-ı hilâfetpenâhilerinde i'âne sergisi hâsılatı için yüzde üç alınmaktadır ve şimdiye kadar bankaya verilen nakid kırk bin lirayı tecavüz etmiştir.[...]”⁶⁹

Ayrıca önceki belgelerde yardım paralarının bankaya yatırılış sebebi belli değilken, bu kayıтта 40.000 lirayı aşan miktarda paranın % 3 faiz karşılığında bankaya yatırıldığı kesinlik kazanmıştır.

Yardımların değerlendirilmesi konusunda, Ziraat Bankası'nın taşradaki sandıklarının sahip oldukları gayrî menkul malların uygun bir fiyatla satılmasına karar verilmesine rağmen, Ticâret ve Nâfia Nâzırı bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine, şehit çocukları ve gaziler için “[...] ba- mensûb oldukları vilâyet merkezlerinde akâr tedârikiyle kendilerine hasr ve tahsîs veyahûd Dersaadet'te münâsip akâr tedârikiyle vâridatının tevzi'î[...]”, alternatifi Sultan'ın fikrine sunulmuştur.⁷⁰ Burada şehid ve gaziler için bir takım gayrî menkûllerin tedarik edilmesi ve bunların gelirlerinin ilgililere verilmesi teklifi getirilmiştir. Bu teklifin Sultan II. Abdülhamid tarafından kabul görüp görmediği ve devamında hangi oranda pratiğe aktarıldığı belli değildir.

İâne sergisi tertip heyeti, 18 Haziran 1314 (30 Haziran 1898) tarihli bir belgede hediye edilen mevcut eşyaların Ağustos ayının sonuna kadar nasıl değerlendirilmesiyle alakalı olarak iki teklif üzerinde durmuştur: Mezat ve piyango. Buna göre, mezat usulünde mal satıldığında “[...] nıfs derecede ziyânî mucceb olacağı ve piyangoğunun ihtiyârı halinde zarar edilmeyerek eşyanın elden çıkartılacağı derkâr olup[...]”, gerekli müsaadenin alınması için başkâtip vasıtasıyla Sultan'dan alınmasına karar kılınmıştır.⁷¹ İâne sergisi için verilen hediyelik eşyaların piyango yoluyla satılması konusunda gerekli müsaade alındıktan sonra, elde kalan eşyaların toptan devrine ve piyango yapılmasına dair bir mukavele Tantevî Halid Efendi ve Nâmlızâde Tahsin Bey adında iki tüccarla imzalanmıştır. İlgili mukavele gereğince komisyon ile bu şahıslar arasında bu işlerin icrası için görevlendirilen şahısların adları ise şu şekildedir: Dersaadet Reji Nezâreti Mu'avini İsmail Cenânî Bey, Müze-i Hümâyün Müdür

⁶⁹ BOA, Y. PRK. KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 3.

⁷⁰ BOA, Y. PRK. KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 3.

⁷¹ BOA, Y. PRK. KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 3.

Muavini Halil Bey ve Fener İdaresi Müfettişi Mösyö Emil Budvî.⁷² Bu şekilde aynı yardımların hepsi değerlendirilerek nakit paraya çevrildiği anlaşılmaktadır.

V. Yapılan Yardımlar Karşılığında Nişân ve Madalya Talepleri

Bu başlık altında, îâne sergisine yardım yapanlardan bazılarının kendi talepleri veya tertip heyetinin teklifiyle sultan tarafından verilen bazı nişân ve madalyalar ele alınacaktır. Bunlardan yukarıda ismi geçen "Kadıköy Hanımlar Cemiyeti"nin başkanının ilgili talebi ilk sırada zikredilmeye geçecek bir özellik arz etmektedir. Kadıköy Hanımlar Cemiyeti, aynî yardım olarak Yıldız Sarayı civarındaki hastanelerden bir tanesini her bir levazımıyla donatmış, 110 Osmanlı lirasını sergiye teslim etmiştir. Böylesine önemli faaliyetler ve bağışlarda bulunan Kadıköy Hanımlar Cemiyeti'nin üyeleri arasında Avusturyalı ve İngiliz kadınlar da yer almaktadır. Cemiyetin başkanı Dâhiliye Feriki Kalova Von Hofe'nin hanımı, Sultan'a gönderdiği istirhâmnameye ilginç bazı isteklerde bulunmuştur:

"[...] ibrâz-ı sa'î ve gayret ve izhâr-ı mürüvvet ve hamiyet eden Avusturya teb'asından madam (Baribye) ile İngiliz teb'asından madam (Fe Maltas) câriyelerine ihsân buyurulan üçüncü rütbeden Şefkat-i Nişân-ı Hümâyunları kendilerini ibrâz-ı me'âsir-i tamiyyet ve gayrete pek çok teşvik ve tergeb eylemiştir. Binâenaleyh mümâileyhimâ câriyeleri nişânlarının lutfen ve inâyeten ikinci dereceye tahvil buyurulması niyâzıyla cemiyetimizin te'sisinden bu âna değin fevkelhâd hizmet ve mesâis-i sebkât taltif ve tesrire cidden istihkâk-ı kesb idildiği halde nişân-ı fûrûğ-ı efşân ma'ruza ikinci rütbesini hâize bulunmasını hasebiyle geçen dahi iltifât-ı inâyet şehri-yârilerinden mahrum kalmış olan (Tepedelenli) Ali Paşa hafidelerinden Naciye Hanım cariyelerinin hâiz bulunduğu nişâna birinci rütbeye tahvilini istirhâm-ı ictisâr eylerim. [...]"⁷³

Bu şekilde kendilerine verilen nişânlardan memnun olmayan hayır sahiplerinin, nişân derecelerinin yükseltilmesini açıkça istemeleri ilginç olsa gerekir. Zira bu tür taleplerde, yardımların bazı beklentiler karşılığında yapıldığı düşüncesinin toplumda bir takım dedikodulara neden olabileceğinden dolayı, böylesi istekler pek fazla yüksek sesle telaffuz edil(e)mezdi.

⁷² BOA, Y.PRK. KOM, Dosya No. 10, Gömlek No. 13.

⁷³ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 41.

Kermes tertip komisyonunun hazırladığı ve bazı yardımseverlerin isimleriyle birlikte yaptıkları yardımların sıralandığı belgede, bunlara durumlarına göre bazı nişanların verilmesini rica etmiştir. Bu listede geçen ilk isim; İzmir eşrâfından Uşşâkîzâde Sâdık Bey'in hanımı olup, iâne sergisine 20.000 kuruş bağışta bulunmuştur. Yine Beyrut'tan Habibussâd ve Yusuf Mahemma Efendiler birkaç kalem kıymetli eşyadan başka 45.000 kuruş toplamışlar ve teslim etmişlerdir. Paris sanatkârlarından Mösyö Amonî (?) sergiye bir çekmece vermiştir. Komisyon bu şekilde yardımda bulunan zevatin isimlerini ve yardım türlerini zikrettikten sonra bunlara verilmesi gereken nişanlarla alakalı teklifini şu şekilde dile getirmiştir:

"[...]javâtıf-ı âlemşumûl hazreti hilâfet penâhilerinden Sâdık Bey kullarına ikinci rütbeden bir kıt'a mecidi nişan-ı zi-şânı ve harem-i cariyelerinden ve ikinci rütbeden şevkat nişan-ı humayunu ve Mösyö Amoni kullarına dahi tebdilen dördüncü rütbeden mecidi nişan-ı zi-şânı ve mütemâyizlik rütbesin hâ'iz olan Hâbibussâd Efendi kullarına rütbe-i evvelî sınıf-ı sânisî ve Yusuf Muhemma Efendi kullarına da rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisî ihsânıyla taltifleri [...]"⁷⁴

Bu şekilde tıpkı Kadıköy Kadınlar Cem'iyeti örneğinde olduğu gibi, burada da yardım yapanların padişah tarafından nişanla ödüllendirilmesi teklifi gündeme gelmiştir.

Bunlar haricinde bağışta bulunan veya iane sergisinde görev alan pek çok kişiye nişan ve madalya verildiğine; taltiflerde bulunduğu dair fazlaca kayıt bulunmaktadır.⁷⁵ Bu şekilde kermese aynî ve nakdî yardımlarda bulunan zevat devlet tarafından fazlasıyla ödüllendirilmiştir.

VI. Değerlendirme ve Sonuç Yerine

Girişte de belirtildiği gibi, 1897 Yunan Harbi son dönemlerde kazanılan Osmanlı askerî zaferlerinden bir tanesiydi. Yunanlılar'ın, Osmanlı orduları karşında hiçbir varlık gösteremeyerek dağılmaları neticesinde, çok fazla bir

⁷⁴ BOA, Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 44.

⁷⁵ BOA, Y. MTV, Dosya No. 175, Gömlek 357; Dosya No. 180, Gömlek No. 126; Dosya No. 187, Gömlek No. 53; İ. TAL, Dosya No. 180, Gömlek No. 1317, S-217; DH. KMS, Dosya No. 34, Gömlek No. 29.

askerî kayıp verilmeden, 991 şehit ve 2664 yaralı⁷⁶, alınan bu zaferle birlikte gerek Osmanlı Devleti'nin ve gerekse ordusunun kendine güveni gelmişti. Bazı istisnalar dışında bu savaş üzerine yapılan değerlendirmelerde, Osmanlı askerinin savaş sırasında gösterdiği başarılar, disiplinli davranışları, esirlere ve sivillere karşı son derece insanî davranışları anlatılmaktaydı.⁷⁷ Elde edilen bu galibiyetin İslâm dünyasında da belli bir heyecana neden olduğunu; Türkiye'deki Müslümanlar'ın morallerini ve kendilerine güveni yükselttiğini ve bunun Panislamizm kavramı altında ele alınmasını isteyen yorumlar dahi yapılmaya başlanılmıştı.⁷⁸ Bu şekilde 1897 harbinden toprak kazancı istisna tutulursa her halükârda kârlı çıkan Osmanlı Devleti'nde, böylesi bir kermesin düzenlenmesinin ilan edilen nedenleri dışında başka bir nedeni olabilir miydi? Öncelikle bu sorunun cevabını aramak gerekiyor.

Fakat bu sorunun cevabına geçmeden önce, II. Abdülhamid'in bu kermese verdiği önemin üzerinde bir kez daha hatırlatmak gerekiyor. Öncelikle kendisi de hem sergiye verdiği hediyelerle ve hem de yapılan yardımları sürekli olarak takip ve kontrol etmekle, buna ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermiştir. Organize eşyaların sergilenmesi haricinde, daha fazla ziyaretçi çekebilmek ve gelenlerin hoş vakit geçirebilmeleri için birçok kültürel etkinliğin yapılması da kermese verilen değer başka bir göstergesidir. Kermes bu haliyle adeta bir kültür şenliği boyutu kazanmış oldu. Yine kermese aynî ve nakdî yardımda bulunan zevatın pek çoğuna bir takım nişanların ve madalyaların verilmesi de aynı şekilde bu yönde teşvik olarak değerlendirilebilir. Bütün bunlar, Sultan II. Abdülhamid'in bu sergiye verdiği alanın ne kadar önemli olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak böylesine bir şenlik havasında yapılan kermes faaliyeti halkın ilgisini çekebilirdi; nitekim vesikalarda geçtiği şekliyle çektir de.

Bu türde bir kermesin ve kültür şenliğinin düzenlenmesinde ilan edilen yardım eksenli amaçları dışında daha başka bir takım neden/nedenleri de aramak gerekiyor. Bu bağlamda akla gelen en makul gayelerden bir tanesi, Sultan II. Abdülhamid'in askerî olarak elde edilen bu başarıyı halka da mal

⁷⁶ *Frankfurter Zeitung*, 1 Temmuz 1897, Sayı 180, Erstes Morgenblatt, s. 1.

⁷⁷ Alkan, *Die deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Mächte um das osmanische Erbe*, s. 162-166.

⁷⁸ Vorwaerts, "Die Friedenspraeliminarien", 21 Eylül 1897, Sayı 220, s. 1.

etmek isteği olabilir. Yoksa o günkü şartlarda bu kadar az kayıp ve maliyetle atlatılan ve zaferle neticelenen bu savaş için, böylesine uzun süre devam eden geniş bir kermes organize edilmezdi. Zirâ bu kermesin yapılmasıyla alakalı Sultan'ın iradesinde geçtiği şekliyle, devlet şehid yakınları ve gaziler için zaten bir takım mâlî yardımlarda bulunmuş zaten. Dolayısıyla buradaki asıl gaye, 1877-1878 Rus Harbi'nin ağır bir mağlubiyetle kayıp edilmesinin ardından, böyle bir başarının kısa süre zarfında unutulmaması, halkın benliğine iyice yerleştirilmesi ve halkı bu zafer etrafında birleştirmek olabilir. Kermes, bir şekilde bir Osmanlı milleti oluşturma yolunda bir araç olarak düşünülmüş olabilir. Nitekim sergiye olan alaka ve iştirak, bu yorumu haklı çıkarmaktadır. Yapılmak istenen ve elde edilen sonuç, son derece pragmatist/faydacı bir devlet adamı olan II. Abdülhamid'in genel siyasetine de oldukça uymaktadır.

Kermesin tertip edilmesiyle alakalı ikinci yorum ise şu olabilir: Malum olduğu üzere Osmanlı Devleti, 1821 Yunan İsyanı ve daha sonra Avrupa devletlerinin fiilî destekleriyle bir Yunan devleti ile bir Yunan milleti ihdas edilmesiyle birlikte, kronik bir meseleyle karşı karşıya kalmıştır. Yunanistan sırtını Düvel-i Muazzama'ya dayamak suretiyle, her hangi bir savaşa gerek duymadan ve bir bedel ödemededen bu devletlerin diplomatlarının Osmanlı hükümetine uyguladıkları diplomatik baskılarla sınırlarını sürekli olarak genişletmiştir. En sonunda Ege'deki adalara da el atarak isyanlar çıkartmak suretiyle buraları da kendi topraklarına katmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti, bütün bu süreçte yaşanan olumsuz gelişmelere 1897 yılına kadar etkili bir karşılık verememişti. Kısaca temas edilen bu sürecin bir neticesi olarak tamamen Yunanistan'ın kışkırtmasıyla patlak veren bu harp, Osmanlı Devleti 1821'den beri devam eden gelişmelerin hesabını sorma fırsatını elde etmişti. Gerçekten de bu fırsat iyi değerlendirilmiş ve Osmanlı orduları Yunan ordularını çok net bir şekilde hezimete uğratmasını bilmiştir. Hatta bütün Yunanistan topraklarını geri alacakken, araya yine Düvel-i Muazzama'nın girmesiyle ancak bu askerî başarının verdiği tatmin duygusuyla yetinilmişti. Tam bu noktada yukarıdaki kermesin neden düzenlenmiş olabileceğinin diğer bir cevabı karşımıza çıkmaktadır: 1821'den itibaren başlayan o sürecin hesabı kesin askerî zaferle sorulmuştur; bu başarının mümkün olabildiğince uzun zaman gündemde kalması gerekiyordu. İşte 1897 Yunan Harbi'nde şehid olan askerlerin yakınları ve gazilerin yararına düzenlenen iâne sergisi bu amaca tam

olarak hizmet etmiştir. II. Abdülhamid, bu şekilde askerî galibiyeti Osmanlı içinde siyasî bir amaç için ustaca kullanmak istemiş olabilir.

Bu tespitlerin ardından doğrudan iâne sergisiyle ve bağışlarla alakalı yorumlara gelince, genel olarak kermes oldukça başarılı bir şekilde organize edilmiştir. Gerek merkezdeki sergi binası, ziyaret programı, bağışların daha sağlıklı ve etkili bir şekilde yapılabilmesi için bayiler ağının kurulması gerekse kermesi ziyarete gelenlere neşeli vakit geçirtmek için müzik ve kültürel gösterileri gibi farklı etkinlikler yapılması serginin nasıl ciddi bir şekilde hazırlandığını; başarılı bir şekilde pratiğe aktarıldığını ortaya koymaktadır. Bu haliyle bu organize bir iâne sergisi olmaktan öte, çok daha farklı ve geniş bir hüviyete sahip olduğu söylenebilir. Kermes ve kültür şenliği bir arada, iç içe geçmiş ilginç kompleks bir görüntüye sahiptir.

Bu şekilde itina ile hazırlanan iâne sergisine gösterilen alanın arzu edildiği kadar da yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Başta Sultan'ın kendisi ve hanımı olmak üzere, bakanların önemli bir kısmı, askerî zevat, mahallî idareciler, kadın ve erkek, Müslim ve Gayrî Müslim fark etmeksizin herkes kendi çapına göre bağışta bulunmuşlardır. Bunlar haricinde Avrupa'dan bazı krallar, İran şahı, İstanbul'daki yabancı elçilik çalışanları, Avrupalı tüccarlar ve saray ile Sultan'ın hizmetinde bulunan Avrupalılar çok çeşitli hediyeler vermişlerdi. Bütün bu hayırseverlerin ortak profili, Osmanlı Devleti'nin o çok dinli ve milletli yapısına uygundur.

II. Abdülhamid'in yapmış olduğu bağışların aynî ve nakdî olmak üzere iki kısımda olduğu görülmektedir. Aynî yardımlar arasında 5 tablo bulunması dikkat çekicidir. Her ne kadar da haklarında bir bilgi bulunmasa da, bunların 1897 Yunan zaferini tasvir eden tablolar olması kuvvetle muhtemeldir. Hanımının hediyeleri ise, diğer kadın hayırseverlerin yaptıkları bağışlarla birebir örtüşmektedir: El işi işlemeli seccade, masa örtüsü ve çarşaf gibi çeşitli ev malzemeleri. Osmanlı Devlet adamlarının bağışlarına gelince, tarihçi Ahmed Lütfi Efendi'nin mesleğine uygun malzemeler ve kendisinin kaleme aldığı telif eserini hediye etmesi; nakdî bir yardımda bulunmaması dikkatleri çeken ilk noktadır. Nâzır düzeyinde ve önemli görevlerdeki devlet adamlarının ya aynî ya da nakdî yardımı tercih ettikleri görülmektedir. En fazla para yardımında bulunan Şûra-yı Devlet Reisi Said Paşa olmuştur. Bunu Gâzi Osman Paşa'nın

ve Bahriye Nâzırı Hayreddin Paşa'nın aynı miktarda 10.800 kuruş 100 Osmanlı liralık nakdî yardımları takip emiştir. Bu iki devlet adamının aynı miktarda yardımda bulunmaları dikkat-i calip bir nokta olmasına rağmen, her hangi bir yorum getiremiyoruz. Evkâf Nâzırı Galip Paşa'nın opera müziği çalan bir müzik sandığını hediye etmesi zikredilebilecek diğer bir husustur.

Gayrî Müslim cemaat liderlerine baktığımızda İstanbul'daki Ermeni Katolik Patriği'nin haricinde ekseriyetle Kudüs'teki cemaat liderlerinin bağışta buldukları görülmektedir. Ermeni Katolik Patriği ise sembolik bir yardımda bulunarak sadece bir parça işlemeli yastık hediye etmiştir. Böylesine sembolik bir yardımda neden bulunduğu konusunda, her hangi bir tahminde bulunmak oldukça zordur. Kudüs'teki Rum Patriği yüklü bir oranda hem nakdî hem de aynî yardımda bulunmuştur. Kudüs'teki Ermeni Patriği ve Yahudi Hahambaşı'nın yardımları ise aynî olarak görülmektedir. İstanbul'daki Rum Patriği ile diğer cemaat liderlerinin her hangi bir yardımda bulduklarına dair bir kayıda rastlayamadık. Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerleşim birimlerinde bulunan, sarayın ve Sultan'ın hizmetinde isthidam edilen ve elçilikler ile konsolosluklarda çalışan yabancı devlet vatandaşların da sergiye alaka gösterdikleri belgelerde geçmektedir. II. Abdülhamid'in hizmetinde bulunan iki piyanocusundan biri bir müzik aletini, diğeri ise Abdülhamid marşını hediye etmiştir. Bunların haricinde Sultan'ın terzisi ile saray terzilerinin hediye verdikleri zikredilmektedir. Bu arada bağış listelerinde isimleri geçen iki piyanist, ki bunlardan bir tanesi piyanocu başıdır, Sultan'ın ve sarayın piyanoya olan alakasını göstermektedir. Hiç de azımsanmayacak sayıda katılan yabancı tüccarlar, genelde ticaretini yaptıkları malları hediye etmişlerdir. Tüccarlar arasında Almanlar ve Fransızlar ağırlıklı olarak görünmektedirler.

Osmanlı yerleşim birimlerindeki yardımlara gelince, başta idarecileri olmak üzere ahalinin iâne sergisine alakasız kalmamışlardı. Belli vilayet, sancak, kaza ve köylerde yardımlar toplanarak merkeze teslim edilmiştir. Bunların bir kısmı doğrudan ilgili yöneticinin adıyla teslim edilirken, bir kısmı da yerleşim biriminin adıyla kayıt edilmiştir. Bu şekilde toplanan yardımların ekserisi nakdî yardım şeklindedir. Yardım yapan yerleşim birimlerine baktığımızda; Rumeli, Anadolu ve Arabistan gibi geniş Osmanlı coğrafyasının önemli bir kısmının bu hususta aktif olduğu görülmektedir. Özellikle de Filistin

ve Suriye bölgesinden Müslim ve Gayrî Müslim tebaanın katılım oldukça fazlaydı. Yapılan aynî yardımlar bölgelerdeki geleneksel mamullerle örtüşmektedir. Halk ilk etapta kendisinin ürettiği eşyaları hediye etmeyi tercih etmiştir. Yerleşim birimleri arasında farklı olarak dikkatleri çeken Amerika'da Dostra (?) adıyla geçen bir köy olsa gerekir. Adı geçen bu köyden gelen yardımlar, büyük ihtimalle Osmanlı Devleti'nden göç eden muhacirlere ait olsa gerekir. Bu şekilde binlerce kilometre uzaklıkta Osmanlı Devleti'yle alakalı gelişmeleri takip etmeleri ve ona göre hareket etmeleri oldukça önemlidir. Yaptıkları yardımla, okyanus ötesinde devletlerinin yanında olduklarını göstermişlerdir.

Yapılan yardımların türleri konusuna gelince, vesikalardan anlaşıldığına göre gerek yerli gerekse yabancı her türlü ürünün kermese hediye edildiği görülmektedir. Kadın yardım severler daha ziyade el işi işleme kumaş türü havlu, mendil, masa örtüsü, seccade, yorgan ve yastık yüzü gibi ev eşyalarını tercih ederken; erkekler ise, meslekî konumlarına göre parayla satın alınabilecek farklı hediyeler vermişlerdir. Bunlar arasında marka saatler, dürbün, sigara, sigara kutusu, sigaralık, resim tablosu, levha, çanta, yemek takımları, nargile, tesbih, diş tozu, kolonya ve güzel kokular gibi hediyeler yer almaktadır. Hediye edilen saatlerden özellikle "Perpol" markasıyla fazlaca karşılaşılmaktadır. Perpol marka saatin halen üretilip üretilmediği konusunda internet üzerinden yaptığımız araştırmada, her hangi bir bilgiye rastlayamadık. Fakat zamanında önemli bir marka olduğu anlaşılmaktadır. Ürünlerden bazılarının Avrupa, Amerika, Japonya ve Çin gibi memleketlerden ithal edildikleri özellikle belirtilmiştir. Yardım malzemeleri olarak ayrı bir başlık altında ele alınan kitaplar ve risalelerin sayısı hiç de az değildir. Yazma Kur'an-ı Kerim, lügat, tarih, nasihat, hikaye ve denizcilik kitapları hediye edilenler arasında zikredilebilir. Bunların yanı sıra az da olsa gazete ve dergi de hediye edilen yayınlar arasındadır.

İâne sergisinde toplanan yardım paralarının bir kısmının hazineye aktarıldığı ve bunun dört taksit halinde Osmanlı Bankası çeki ile iâne sergisi heyetine geri teslim edildiği anlaşılmaktadır. Bu paraların hazineye aktarılmasının nedeni, geri ödemek üzere devletin acil ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde düşünülebilir. Bunların haricinde bir de yardım

paralarının faiz karşılığında bankaya yatırıldığı görülmektedir. Bu amaçla hâsılâtın bir kısmı % 1, bir kısmı ise % 3 getiri karşılığında Osmanlı Bankası'na yatırılmıştır. Yardım paralarının doğrudan faiz geliri elde etmek için değil de, enflasyon karşısında erimemesi için bankaya yatırıldığı söylenebilir. Fakat her ne kadar da bu tespit yapılsa da, yardım paralarının devletin ihtiyaçları için kullanılması ve faiz karşılığında bankaya yatırılması oldukça ilginçtir. Günümüzde benzer bir uygulamanın Kızılay tarafından yapıldığı haberi basında yer almıştı.

Son olarak temas edilmesi gereken husus ise, îâne sergisinde görev alan ve yardım yapanların bir kısmının Sultan tarafından madalya ve nişanla ödüllendirilmesidir. Bu talepler bazen öyle bir noktaya varıyor ki, Kadıköy Hanımları Cemiyeti örneğinde olduğu gibi, verilen nişanın tahvili dahi istenilebilmişti. Başka bir örnekte ise, îâne sergisi heyeti bazı yardım severlerin adlarını zikrederek, verilecek nişanların derecelerini doğrudan talep etmiştir. Bu şekilde davranan yardım severler, yardımlarının karşılığını peşinen almak istemişlerdir. Bu tür nişan ve madalyaların bolca dağıtılması, Sultan II. Abdülhamid'in bu alandaki genel siyasetine de uymaktadır. Malum olduğu üzere II. Abdülhamid, her vesileyi kullanarak yerli ve yabancı birçok şahsa bu tür lütuflarda bolca bulunmuştur.

Bu çalışmada ele aldığımız 1897 Yunan Harbi'nde şehit olan askerlerin yakınları ve gaziler için bizzat Sultan II. Abdülhamid'in isteği doğrultusunda tertip edilen îâne sergisi, sadece belli kesitlerle gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Kermesin bütün boyutlarıyla ele alınması ve dönemin Osmanlı toplumu açısından daha özel bir takım sosyo-iktisadî tespitlerin yapılabilmesi için, konuyla alakalı arşiv vesikalarının tamamı, dönemin gazeteleri ve devlet adamlarının hatıratları çerçevesinde daha geniş olarak yeniden ele alınması gerekir. Bu noktada çalışmamızı, belirtilen bu tür kaynakların önemli bir kısmından mahrum olsa bile, bu önemli konuya sadece bir mukaddime olarak değerlendirmek gerekiyor.

ÖZET

1897 YUNAN HARBI'NDE ŞEHİT OLANLARIN YAKINLARI VE
GAZİLER İÇİN DÜZENLENEN İÂNE SERGİSİ

Sultan II. Abdülhamid'in isteği üzerine, 1897 Yunan Harbi'nde şehit olan askerlerin yakınları ve gaziler için yardım sergisi düzenlenmiştir. Oldukça uzun süre devam eden bu kermesin organizesi, beş kişilik bir heyet tarafından yapılmıştır. Yardım sergisi, gerek İstanbul ve gerekse diğer yerleşim bölgelerinde büyük bir alaka görmüştür. Başta II. Abdülhamid olmak üzere, dönemin pek çok devlet adamı aynî ve nakdî yardımlarda bulunmuşlardır. Devlet adamları dışında, toplumun çeşitli kesimlerinden bağışlar gelmiştir.

Toplanan aynî yardımlar, daha sonra sergilenerek satışa sunulmuştur. Yardım paralarının bir kısmı belli oranda faiz karşılığında Osmanlı ve Ziraat Bankası'na yatırılmıştır. Elde kalan eşyalar, daha sonra bazı tüccarlara açık artıma ile satılarak bütün bağışlar değerlendirilmiştir. Hayırseverlere, konularına göre devlet nişanı ve madalyalar verilmiştir.

Yapılan aynî yardım malzemeleri oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Kadınlar daha ziyade el işlemesi ev eşyaları hediye ederken; erkekler konuları ve mesleklerine göre farklı hediyeler vermişlerdir. Sigara, sigara kutusu, sigaralık, resim tablosu, levha, çanta, yemek takımları, nargile, tesbih, kolonya ve güzel kokular gibi hediyeler dikkati çekmektedir. Başta Avrupa olmak üzere Amerika, Japonya ve Çin'den ithal edilen malzemeler hediye edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1897 Yunan Harbi, Yardım Sergisi, II. Abdülhamid, Şehit, Gazi, Aynî Yardım, Nakdî Yardım, Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası.

KAYNAKÇA

1. Vesikalar

- BOA, DH. KMS, Dosya No. 34, Gömlek No. 29.
- Y. MTV, Dosya No. 175, Gömlek No. 53; Dosya No. 175, Gömlek 357; Dosya No. 180, Gömlek No. 126; Dosya No. 187; Dosya No. 181, Gömlek No. 123. Gömlek 357; Dosya No. 180.
- Y. PRK, BŞK. Dosya No. 54, Gömlek No. 110; Dosya No. 58, Gömlek No. 103.
- Y. PRK, KOM, Dosya No. 9, Gömlek No. 38; Gömlek No. 37; Gömlek No. 39; Gömlek No. 41; Gömlek No. 42; Gömlek No. 43; Gömlek No. 44; Gömlek No. 46; Gömlek No. 47; Gömlek No.48; Gömlek No. 50; Gömlek No. 51; Gömlek No. 52; Gömlek No. 53; Gömlek No. 58; 9, Gömlek No. 59; Gömlek No. 6; Gömlek No. 63; Dosya No. 10, Gömlek No. 3; Gömlek No.13; Gömlek No. 14; Gömlek No. 45.
- Y. PRK. OMZ, Dosya No. 2, Gömlek No. 24.
- Y. PRK. PT, Dosya No. 16, Gömlek No. 68.
- İ. TAL, Dosya No. 180, Gömlek No. 1317, S-217.

2. Gazeteler

- Frankfurter Zeitung**, 1 Temmuz 1897, Sayı 180, Erstes Morgenblatt, s. 1.
- Vorwaerts**, "Die Friedenspraeliminarien", 21 Eylül 1897, Sayı 220, s. 1.

3. Araştırma Eserleri ve Hatıratlar

- Alkan, Necmettin: **Die deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Maechte um das osmanische Erbe. Die deutsch-osmanischen Beziehungen in der deutschen Presse 1890-1909**, Lit Verlag, Münster 2003.
- Feldmann, Wilhem: **İstanbul'da Savaş Günleri. Bir Alman Gazetecinin Balkan Savaşı Hatıratı**, Necmettin Aklan (Çev.), İstanbul 2004.
- Danişmed, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 4. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1955.
- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi. Birinci Meşrutiyet-İstibdat Devirleri 1876-1907**, 8. Cilt, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- Şakir, Ziya Şakir: **Sultan Abdülhamid'in Yunan Zaferi ve Gizli Siyaseti**, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1994.
- Uluçay, M. Çağatay: **Padişahların Kadınları ve Kızları**, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2001.